

2.

“...PISAC UVIJEK IMA UPRAVO ONOLIKU SLOBODU STVARANJA KOLIKU SAM SEBI DOZVOLI...”

CIVILNA KULTURA VLADANA DESNICE POSLIJE 1945. GODINE

Drago Roksandić

Sažetak: Članak polazi od hipoteze da je Desničina slika svijeta od 1945. godine do njegove smrti – duboko ukorijenjena u obiteljskoj tradiciji, ali i s jasnim odmakom od nje već u doba njegova ljudskog sazrijevanja – bila “skeptično prosvjetiteljska”, nadasve libertinska. Osobno na ljudskim kušnjama prije Rata, u Ratu i poslije Rata, njegovi svjetonazor i civilna kultura iziskuju konkretnohistorijska istraživanja. Nije sporan njegov kritički odnos prema konceptu “angažiranog intelektualca”. Otvoreno je pitanje rekonstrukcije njegova poimanja mogućnosti intelektualca i intelektualnog stvaralaštva u društvu monističkoga ideološkopolitičkog dirižizma i revolucionarne tranzicije te praktičnopolitičkog ekskluzivizma (“mi” i/ili “oni”), ali i materijalne oskudice. Njegova civilna kultura posebno je istraživački poticajna zbog shvaćanja personalizirane individualne odgovornosti pisca spram sebe te spram kulture i društva, u konačnici, u univerzalnom horizontu. Pitanja i mogući odgovori, neutemeljeni na istraživanju osobne ostavštine, čine matricu ovog priopćenja.

Gljučne riječi: Vladan Desnica, civilna kultura, intelektualno polje, intelektualna historija, tradicionalni intelektualci, modernizam, angažirani intelektualci

“Ne mora delo pretpostavljati čoveka, govorio je, ima i nepodudarnosti, navodio je primere, ali se kolebao. Na kraju odlučno reče: ‘Da bez velikog čovjeka nema ni velikog djela.’” (Vladan Desnica u razgovoru s Dimitrijem Mašanovićem 1967.)¹

“... do književnosti u njezinu običnom smislu, držim vrlo malo. Najveći dio onoga, što zovu literaturom, samo je smjesa pozerstva, laži, frazerstva, iza koje čovjek ne osjeća ništa. Ali stvaraoca, koji je uz svoj književnički rad znao spojiti i čovječstvo, ubrajam među najviše tipove čovječanstva. To me opet zbližava s knjigama...” (Antun BARAC, *Bijeg od knjige*, Zagreb 1965., 13.)

¹ Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (priredio i redigirao Dušan Marinković), Zagreb 2006., 112.

Vladan Desnica je u svojim spisima zazirao od korištenja pojma “intelektualac”, a nije teško uočiti njegovu izrazitu nesklonost prema “angažiranome intelektualcu”. S druge strane, brojne njegove javno iskazane misli o samozadatom cilju “doprinijeti vječitom cilju: očovječenju čovjeka” – na koncu konca, čitav njegov opus – dokazuju da je itekako bio, referirajući na Gramscija, tradicionalni moderni intelektualac.² Desničin javno izrečen prijedlog o uvođenju pojmovne razlike između “književnosti” i “primijenjene književnosti” u vrijeme kada se u svjetskim razmjerima, u hladnoratovskom ozračju, “ratuje” za svjetonazorsku apropijaciju koncepta “angažiranog intelektualca”, pogrešno je isključivo reducirati na razinu odbijanja instrumentalne estetike socijalističkog realizma. Mnogo se toga dešavalo u modernoj umjetnosti prije i poslije 1945. godine što je doprinosilo oblikovanju takva njegovog stava.³ Time se, pored ostalih, otvara pitanje civilne kulture Vladana Desnice u navedenom razdoblju.⁴

S druge strane, istraživački, “ideologija vlasti i ideološki tekst” u povijesti jugoslavenskog društva od sredine 1940-ih do sredine 1960-ih godina, odnosno, nacionalnih kultura na tlu Jugoslavije u istom razdoblju, imaju svoj širi, moderni epohalni kontekst u srednjoeuropskoj Europi od kasnoga 18. stoljeća do suvremenog doba.⁵ Neovisno o me-

² Antonio GRAMSCI, *Quaderni del carcere* (1947). Engleski prijevod: Antonio GRAMSCI, *Selections from the Prison Notebooks*, London 1971.

³ Ovime se ne dovodi u pitanje da su primarni kontekst njegova izjašnjavanja jugoslavenska kulturna situacija i eksperimenti s “jugoslavenskom socijalističkom kulturom”.

⁴ G. A. Almond i S. Verba su 1963. godine sa svojim djelom *Civic Culture* utemeljili koncept “civilne kulture”, odnosno “političke kulture demokracije” (hrvatski prijevod: G. A. ALMOND, G. A., VERBA, *Civilna kultura*, Zagreb 2000.). Vidjeti, također: L. W. PYE, “Political Culture”, u: *The Encyclopedia of Democracy*, vol. III, Routledge 1995. Njezina je matična disciplina politička znanost. Riječ je o jednome od poimanja demokratske političke kulture, koji je svojom otvorenosću prema kulturnim studijima pa i novoj kulturnoj historiji, istraživački primjenjivan u svjetskoj historiografiji. Koncept, njegova teorijska modeliranja i metode danas su vrlo složeni i zahtjevni. R. A. DAHL, autor koncepta poliarhijske demokracije, zatim, A. LYPHART, autor koncepta konsocijacijske demokracije, R. INGLEHART, autor koncepta političke kulture modernizacije, kao i brojni drugi, svaki na svoj način u osnovi propituju političke kulture kao “mreže političkih orijentacija” (npr., prema političkom sistemu, spram drugih ljudi, ka kolektivnoj akciji te rješavanju problema (R. A. DAHL). Riječ je dakako o liberalnoj demokraciji. Koncept je s različitim teorijskim prilagodbama korišten u istraživanjima drugačijih političkih sistema, uključujući, donekle, “narodne demokracije”. Koliko god politička kultura demokracije iziskivala drugačiji pristup od problema političke kulture drugih političkih sistema, zajedničko je iskustvo modernosti te je uvjetno moguće početi od pretpostavke o široj primjenjivosti koncepta. Istraživačka primjena koncepta, kada je o teorijskim modelima, metodama i tehnikama riječ, vrlo je zahtjevna. U ovome članku riječ je isključivo o onim vidovima istraživačke problemske agende “civilne kulture”, koju je moguće otčitati u Desničinih objavljenim radovima. Temeljni preduvjet dosljednije primjene koncepta u ovom slučaju bila su opsežna arhivska istraživanja i to ne samo piščeve zaostavštine. Zo to još uvijek nedostaju nužne pretpostavke.

⁵ O modernim visokoobrazovanim slojevima, modernoj intelektualnoj kulturi i modernoj (dinastičkoj) državnoj vlasti u Habsburškoj Monarhiji – jedno bez drugoga povijesno je bespredmetno – uključujući južnoslavenska društva i kulture u njezinim granicama, moguće je u potonjim slučajevima raspravljati od prosvjetiteljskih apsolutističkih reformi od 1760-ih do 1780-ih godina (“modernizacija odozgo”). U istom razdoblju, moguće je govoriti o modernoj intelektualnoj kulturi u Mletačkoj Republici, ali ne i o modernoj državi. U Osmanskom Carstvu, naprotiv, istraživački je bespredmetno i jedno i drugo, naročito u južnoslavenskim predjelima. Epohalni pregled europske problematike u: Michel VOVELLE (ur.), *L'uomo del Illuminismo*, Rim i Bari 1992. Srpski prijevod: Mišel VOVEL (ur.), *Čovek doba prosvjetenosti*, Beograd 2006. (ćir.). Vidjeti, posebno: Rože ŠARTJE (Roger CHARTIER), “Čovek od pera”, 149.-198.; Vincenco FERRONE (Vincenzo Ferrone), “Naučnik”, 199.-235.; Danijel ARAS (Daniel ARAS), “Umetnik”, 236.-265.; Mari-Noel BURGE (Mari-Noël BOURGUET), “Istraživač”, 266.-322.

Danas je neupitno da je za konstituiranje moderne problematike odnosa između intelektualaca i vlasti bitan izazov “zrele” moderne nacije, napose, nacionalne države. Vidjeti, primjerice: Gisèle SAPIRO (ur.), *L'espace intellectuel en Europe. De la formation des États-nations à la mondialisation, XIXe-XXIe siècle*, Pariz 2009.

Neologizam “intelektualac” suvremenopovijesnog je porijekla. Njegovo je “rodno mjesto” *fin-de-siècle* Pariz, a svoj legitimitet u “javnom prostoru” stječe sa Zolinim “J'accuse!” u Dreyfusovoj aferi 1890-ih godina. Pojam “intelektualac” prvi definira “antidreyfusard” Maurice Barrès. Dietz Bering sažima njegovo shvaćanje na sljedeći način: “Razmišljanje ‘intelektualca’ je usmjereno na cjelokupnu koncepciju društvene zajednice, a to razmišljanje je bitno

đusobnim razlikama, hrvatski, slovenski i srpski nacionalizmi pored ostalog su “kulturni nacionalizmi”, a njihovi agensi u svakom slučaju na različite načine svjetovni i duhovni intelektualni slojevi.⁶

Njihov je odnos prema nacionalnim ideologijama i političkim praksama ambivalentan. S jedne strane, povijest nacionalnih ideologija i nacionalnih političkih praksi u južnoslavenskim slučajevima nemoguće je pisati, kao i u bilo kojima drugim u Srednjojugoistočnoj Europi, a da ona ne bude i intelektualna historija. S druge strane, njihova kritička propitivanja također su vrlo često intelektualne provenijencije.⁷

U Dvadesetom stoljeću, “vremenu netrpeljivih” i/ili “dobu krajnosti”, nema političkih ideologija u nacionalnim, europskim i/ili svjetskim obzorjima, od krajnjih ljevicâ do krajnjih desnicâ – što god to kada kome gdje značilo – bez intelektualaca.⁸

obilježeno nesrazmjerom između želja i mogućnosti.” (Dietz BERING, *Die Epoche der Intellektuellen 1898 – 2001. Geburt – Begriff – Grabmal*, Berlin 2010, 2011², 35.-36.). Christophe Charle u članku “Les intellectuelles en Europe dans la seconde moitié du XIXe siècle, essai de comparaison”, objavljenu u spomenutom zborniku *L'espace intellectuel en Europe*, istražuje transformacije intelektualnog života i intelektualnih profesija, u epohi kada pojam nastaje. Propitujući, prvo, promjene društvenih uvjeta intelektualnog života, drugo, promjene statusa intelektualnih djelatnosti i treće, promjene odnosa između intelektualnog i političkog života, Charle bitno usložnjava problematiku odnosa između intelektualaca i vlasti u europskim društvima u kojima su intelektualna zanimanja i djelatnosti podržavljene, a intelektualna kultura sučena s izazovima masovnog tržišta itd. (nav. dj., 69.-109.). U njegovu pristupu, kao i u čitavu zborniku, uočljiv je “dubinski” utjecaj knjige Juliena Bende (*La trahison des clercs*, Paris 1927.) te, interpretacijski, Pierrea Bourdieua.

⁶ Mladi Vladan Desnica, u *Magazinu Sjeverne Dalmacije*, kritički promišlja Dositeja Obradovića i Petra II. Petrovića Njegoša na način koji je blizak temeljnim intencijama ovih “Desničinih susreta”. I jedan i drugi, na vrlo različite načine, “utjelovljuju” iskustvo intelektualac-vlast.

Dakle, bespredmetna je rasprava o pitanju postoji li 1945. godine tradicionalna hrvatska i srpska inteligencija, koja je u posljednje vrijeme otvorena u vezi s istraživanjima uloga i funkcija intelektualaca u ratnom raspadu Jugoslavije! Ona itekako postoji, kao što postoje njezini vrijednosni sustavi, kanoni, orijentacije, institucije itd. te koliko god bile neupitno velike razlike između situacija 1941. i 1945. godine.

Teorijski artikulirano stajalište u vezi s tim iznio je Siniša Malešević, pripadnik mlađe srednje generacije “postjugoslavenske” intelektualne dijaspore, postavivši je dva pitanja, koja su retrospektivno bitna i za razdoblje Drugoga svjetskog rata te, još više, poraća na tlu Jugoslavije: prvo, zašto u Jugoslaviji nije bilo pravih disidenata (*proper dissidents*), i, drugo, zašto je velika većina jugoslavenskih maksističkih intelektualaca iznenada postala etnonacionalistička. Pritom je teorijski referirao na Antonija Gramscija i njegova shvaćanja organske i tradicionalne inteligencije te Zygmunta Baumana i njegovu distinkciju između intelektualaca-tumača (*interpreters*) i intelektualaca-zakonodavaca (*legislators*). Definirao je i vlastite koncepte jugoslavenskih “ogranskih” zakonodavaca (*organic’ legislators*) u razdoblju 1945.–1990. i “organicističkih” tumača (*organicistic’ interpreters*) poslije 1990. godine. U konačnici je ustvrdio – ograničujem se na ono što je u vezi s problematikom ovog članka – da, u sociokulturnom smislu, Jugoslavija 1945. godine nije, u osnovi, ni baštinila tradicionalnu inteligenciju, koja je jedina mogla zajamčiti “višeglasje” (*plurality of voices*) u uvjetima jugoslavenskoga monopartijskog dirizizma, odnosno, “proizvoditi” autentične disidente. Drugo, jugoslavensko društvo od 1945. do 1990. godine masovno je produciralo, u uvjetima ideologijskopolitički dizajnirane obrazovne revolucije, marksističku, tj. organsku inteligenciju. Ova je bila jedino sposobna da transcendira “sve” socijalne konflikte, bilo u obzoru “proleterskog jedinstva”, bilo u obzoru vlastitoga “nacionalnog bića”. To je stvorilo pretpostavke da se jugoslavensko društvo u situaciji aktiviranja svoje totalne krize nađe u “paklu”, a organska inteligencija, ostavši bez svoga “klasnog” uporišta, da se identificira s nacionalnim, točnije, etnonacionalnim, mogli bismo sa svoje strane dodati, s etnokonfesionalnim nacionalizmom.

⁷ Bespredmetno je istraživački poći od pretpostavke da su intelektualci “jedno”, a vlast nešto sasvim “drugo”, neovisno o tome kako se kada postavljaju pitanja legitimiteta i legaliteta vlasti itd. Vidjeti: Žak KOENEN-ITER (Jacques Coenen-Huther), *Sociologija elita*, Beograd 2005. Dovoljno je podsjetiti na neke autore: Robert MICHELS, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens* (1911.); Charles Wright MILLS, *Sociological Imagination* (1959.) s dodatkom o “zanatu intelektualaca”; Karl MANNHEIM, *Demokratisierung des Geistes* (1933.); Terry CLARK, *The French University and the Emergence of the Social Sciences* (1973.); Niilo KAUPPI, *French Intellectual Nobility: Institutional and Symbolic Transformation in the Post-Sartrean Era* (1996.). Kreativni poticaji Pierrea Bourdieua, s ovim pitanjem su vezi, ostaju i dalje neupitni.

⁸ Njemačka “duhovna obnova” u američkoj, britanskoj i francuskoj okupacijskoj zoni u periodu “Stunde Null” traži svoja uporišta ponajčešće u “svetom naslijeđu Goetheova doba” (heilige Erbe der Goethezeit) (Meinecke). Društvene promjene u hladnoratovski podijeljenoj Njemačkoj nužno nameću drugačiji pristup i agendu, u svakom slučaju is-

Civilnokulturni pristupi u historiografiji omogućuju mikrohistorijske interpretacije.⁹ One, primjerice, imperativno impliciraju suočavanje s činjenicom da je Vladan Desnica-pisac nerazlučiv od Vladana Desnice-građanina pa kao što je sam Desnica znao govoriti o drugima – Vladana Desnice-čovjeka.¹⁰ K tome, daljnje, intelektualnohistorijsko istraživanje, propitujući piščev odnos spram sebe i vlasti u izabranom vremenu/prostoru, referirajući na Bourdieuv koncept “intelektualnog polja”, omogućuje kritičke uvide koje bi inače teško bilo steći.¹¹

Imajući da umu da je Vladan Desnica prije 1941. sudac, da 1944/1945. godine radi u ZAVNOH-u, a u prvim poslijeratnim godinama u hrvatskom Ministarstvu financija, i to na visokome funkcionarskom mjestu, njegova je intelektualna historija nemoguća bez kritičkog propitivanja povijesti njegove civilne kulture. Posebno je poglavlje Desničina civilna kultura razdoblja njegove profesionalne književne djelatnosti, koje s pravom, inače, privlači najviše pozornosti. (Takva studija, s druge strane, ponavljam, nije moguća bez opsežnih arhivskih istraživanja, kojih, zasad, nema javno dostupnih skoro niti u tragu.)

U ovom članku bavimo se onim Desničnim radovima koji nastaju s ciljem da, koristeći sebi tada dostupne medijske kanale, javno priopći ono što situaciono smatra potrebnim. On to čini komunicirajući s javnošću autoritarnog poretka, u uvjetima monopartijskog dirizma, koja može, ali i ne mora biti motivirana čitati njegova književna djela. Bitno je i za Desnicu i za tu i takvu javnost da je s različitih, što znači i oprečnih, stajališta osjetljiva za civilne i napose političke implikacije priopćenih stajališta.¹²

Desničini “doprinos(i) vječitom cilju: očovječenju čovjeka” počinju s uredničkim i autorskim pothvatom u *Magazinu Sjeverne Dalmacije* u jednome drugačijem autoritarnom poretku (1934–1935), koji (*Magazin* – D. R.) još uvijek nije istražen kao sociokulturni i civilnokulturni fenomen, važan, ako ne i bitan (presudan) za Desničino intelektualno sazrijevanje. U svakom slučaju, iz neuspjeha s *Magazinom* shvaća što ne treba raditi.

ključuju ekskluzivnu “konzervativnu restauraciju” i otvaraju širok dijaloški prostor, dakako, unutar hladnoratovskih ograničenja.

Jedini Svenjemački kongres književnika (Berlin, 4.-8. listopada 1947.) ostaje posljednji do njemačkog ujedinjenja 1990. godine. Američki Nijemac Melvin J. Lasky, zaoštravajući na Kongresu pitanje slobode sovjetskih pisaca, praktično zatvara mogućnost nastavka svenjemačkih susreta književnika u tadašnjim uvjetima. Lasky, pokrećući potom časopis *Der Monat*, otvara “s desna” raspravu o temeljnim problemima intelektualnog angažmana, koja je već bila otvorena “s lijeva” (Francuska, Italija itd.). Berlinski Kongres za kulturnu slobodu (ljetu 1950.), koji isto tako organizira Lasky, u pet točaka zaključuje što čini intelektualca: on je

- “1. kritičan, intervencionistički i napadački okrenut političkoj stvarnosti, no istovremeno
2. slobodan od bilo kakvog stranačkopoličko-ideološkog povodca, slobodan i
3. od ograničenih perspektiva stručnjaka,
4. stavljen u opasan položaj, a
5. kao cilj pred očima (ima): a) ,pravedan poredak čovječanstva’ i b) ,slobodu kao osnovni uvjet koji se nikada ne smije ukinuti.’”

Kongresna rasprava ne protječe unisono, tim više što povratnik iz Londona Peter de Mendelssohn tom prilikom zaoštrava pitanja u mnogo zahtjevnijem kontekstu iskustva 20. stoljeća te postavlja pitanje može li itko tvrditi da Bertold Brecht, Stefan Hermlin i “mnogi drugi” iz Istočne zone, nisu “intelektualci” (Berhring 2011., 300.-301.).

⁹ Vidjeti: Jacques REVEL, “Microstoria”, u: C. DELACROIX, F. DOSSE, P. GARCIA, & N. OFFENSTADT (ur.), *Historiographie, I: Concepts et débats*, Pariz 2010., 529.-534.

¹⁰ Vladan DESNICA, “Doprinjati vječitom cilju: očovječenju čovjeka”, u: ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, Zagreb 2006., 96.

¹¹ François DOSSE, “Histoire intellectuelle”, C. DELACROIX, F. DOSSE, P. GARCIA, & N. OFFENSTADT (ur.), *Historiographie, I: Concepts et débats*, Pariz 2010., 378.-390.

¹² Iscrpne uvide u takve Desničine tekstove sadržavaju zbirke: JOVAN RADULOVIĆ, *Djelo nastaje dalje od pisaćeg stola. Razgovori sa Vladanom Desnicom*, Beograd 2005. i Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskuzivna proza Vladana Desnice. Knjiga prva i knjiga druga* (priredio i redigirao Dušan Marinković), Zagreb 2005. i 2006.

Činjenica je da se nikada više nije ni pokušao baviti uredničkim poslovima, a neće biti ni čovjek koji će se uspješno baviti kolektivnim umjetničkim projektima (npr. film). Ono što je za nekoga drugog s artističkim poticajima neizbježni organizacijski ili tehnološki aspekt stvaranja filma za njega je svojevrsna autoritarna autoinstrumentalizacija. Postavljajući danas začudno pitanje “Je li film umjetnost?” Desnica kontemplira u inspiraciji artističkog “minimalizma”, ekonomskog racionalizma i, napose, antiautoritarnog libertinizma: “Čovjek koji je uvratio u glavu da piše simfoniju ili roman, “reskira” svega nekoliko bočica crnila i nekoliko desetina listova papira. Ali kad čovjek uvrta u glavu da će stvoriti film, za to je potrebno da mu tetka-zajednica stavi na raspolaganje četrdeset, pedeset, pa i više miliona. Priznajemo, napast je velika – o, neodoljiva draži vizije čovjeka ispetog na kakvom kamionu, sa sjenilom na očima i s kartonskom trubom u rukama, s “filmskim jezikom” u jednom džepu a s “filmskim izražajnim sredstvima” u drugom, koji kroz svoju trubu stentorski izdaje naloge čitavom jednom šarenom narodu izvršitelja. Po njegovoj zapovijesti jure džipovi, isplaćuju se čekovi, pale se reflektori, zaustavljaju se tramvaji, ustanovljuju se zabranjeni smjerovi, postavljaju se kordoni milicije (jer se ovlaštenja “čovjeka s trubom” protežu unekoliko i na državnu izvršnu vlast!), a iza kordona zja masa radoznalih dokonjaka i visi s usta onoga s trubom. Draž je velika, nema šta, ali skupo dozlaboga skupo!...”¹³

Kada i piše o filmu, suočava se s tada invazivnim žanrom “historijskog filma”, s temama “historijske rekonstrukcije”, odnosno, “historijsk(e) epozod(e), vrijedn(e) ofilmjenja”, u središtu su pozornosti “historijski nevažn(i), ali tipičn(i) ... udesi našeg naroda u prošlosti”, vraćajući se time na novi način na pitanje “je li film umjetnost” itd.: “...takva materija u kojoj će, – i u okviru historijskog filma – ono najbitnije i najzanimljivije biti *ljudska materija*. Tu će se lakše i realnije zahvatiti u stvarni život, i tu će se dati potresnija ljudska drama. Takova epizoda može da bude – dapače je i bolje da bude – sitna, ograničena, historijski nevažna, ali tipična, tako da u njoj dođu do izražaja tipični udesi našeg naroda u prošlosti. (...) Historijski film je uvijek i dokumenat, i često više dokumenat ili historička rekonstrukcija nego umjetnost; ako mu oduzmemo vrijednost dokumenta, nismo li mu oduzeli skoro svu vrijednost i od njega učinili puko, šuplje i sasvim prozirno propagandno sredstvo, kao što se to dogodilo kod drugih? – Nikakva plemenita tendencija ne može da opravda takav postupak kod historijskih filmova.”¹⁴ Iako će njegovo konkretno filmsko iskustvo krenuti u drugom smjeru, tim je važnije imati na umu na koja je pitanja – pored ostalog, s civilnokulturnog stajališta, kada je riječ o kolektivnoj akciji i rješavanju problema – Vladan Desnica morao sam sebi odgovoriti.

S druge strane, u razdoblju do 1941. godine, koliko se uopće uspijeva posvetiti književnosti, opsjednut je vlastitim *métier*-om i napose, formom: “Ali ako ipak pokušam da nekako odredim koji je moj prvi rad pisan s namjerom da ga objavim, to je slučajno u nekoj vezi baš sa *Politikom*: dugo sam se mučio s novelom od pet-šest kartica koju sam bio namijenio *Politikinom* podlistku “Priča Politike”. Naslov joj je bio “Zaslужeni odmor”. Tema je bila sasvim dobra za valjanu priču, a ispala mi je pomalo nevješta ali veoma živa. Napisao sam bezbroj varijanti i u svakoj novoj redakciji priča je bila sve vještija, sve korektnija, sve dotjeranija – i sve mrtvija. Na koncu je ispala pravo savršenstvo dotjeranosti i papirnatosti.

¹³ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 117.

¹⁴ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 22., 23.

Nisam je nikad objavio. (...) Ali mogu sa sigurnošću reći da sam bar polovicu metjea, bar polovicu onoga što znam, naučio na toj novelici.”¹⁵

Oficijelne sudačke obveze inače mu ograničavaju mogućnosti javnog djelovanja, ali, čak i bez ograničenja u vezi sa socioprofesionalnim statusom, pitanje je da li bi izbjegao unutrašnjoj potrebi za književnim samousavršavanjem. *Politikina* “Priča Politike” tada je vrlo prestižna u kulturnoj javnosti, kao svojevrsna svjedodžba o književnoj zrelosti. Već sama Desničina potreba da novelistički debitira u “Priči Politike” svjedočanstvo je o povjerenju u vlastiti literarni talent, kao što je i odustajanje od samog pokušaja da “novelicu” objavi dokaz autokritičnosti, ali i dokaz kako umjetničke tako i civilne kulturne zrelosti.¹⁶

Ništa se u Desničinu odnosu prema vlastitom tekstu ne mijenja ni kasnije, usudio bih se reći, do pred kraj njegova života. Vjerojatno najbolje pojedinačno svjedočanstvo s time u vezi je Desničin “dijalog” s Vlatkom Pavletićem.¹⁷ “Nehajna pedanterija pravnika i pedantni nehaj umjetnika u istoj osobi ne začuđuju, naprotiv, sretno se nadopunjuju, usklađuju, potpomažu...”, sjajan je predložak za raspravu o Desničinoj civilnoj i literarnoj kulturi, ali i za varijacije na temu o sucu-piscu, odnosno, piscu-sucu.

Još je važnije istaći da je Desničin životni projekt “(d)oprinijeti vječitom cilju: očovječenju čovjeka” primarno introspekcijske naravi. (Nikako nije mogao doživjeti mladalački “Zasluženi odmor”.) Nijedna njegova rečenica ne može biti otisnuta, a da je on nebrojeno mnoštvo puta ne propita i ne iskuša. Pred “zapanjenim” Pavletićem Desnica to demonstrira: “Svake se rečenice sjećam, pa bih vjerojatno mogao obnoviti u memoriji i pojedine trenutke, u kojima sam ih zapisao. Pokušajte, otvorite koju vam drago stranicu... Ostao sam zapanjen: koju sam god rečenicu pročitao, pisac je napamet znao nastaviti, ...”¹⁸

Pred kraj života, 1964. godine, Vladan Desnica pristaje “dati” – *post mortem*, inače, dragocjeni – intervju Jevti M. Miloviću, koji je bio magnetofonski snimljen i koji je Milović poslije piščeve smrti sam redigirao i objavio.¹⁹

¹⁵ J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 102. Sociopsihološke, ali i sociokulturne naravi je drugi njegov navedeni razlog odustajanja od pokušaja objavljivanja rada: “Drugi razlog mom kasnom objavljivanju radova je taj što je u meni oduvijek bila – a i sada je – vrlo slabo razvijena ona ‘črežvičajna svrabež knjigopečatanija’ o kojoj tako uvjerljivo i plastično govori Dositej” (nav. dj., 101.). Da bi pojasnio svoju odluku, dakle, Desnica je referirao na Dositeja Obradovića i njegove prosvjetiteljske prakse!

¹⁶ Miodrag Bulatović o Vladanu Desnici: “Piše od detinjstva takoreći iz vremena školske klupe. Dugo proba i isprobava i neće da objavljuje. Postaje pravnik, činovnik, advokat i – sudija. Ovo posljednje ima najviše, čini nam se, veze sa literaturom. Pisati i suditi; suditi i – pisati. Nije li svaki pisac sudija u malom? I advokat. Branilac, dakle?” (J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 33.)

¹⁷ Vlatko Pavletić je s piscem više puta razgovarao u vrijeme “kasne hladne sklizavice”, “(u) Zagrebu, potkraj siječnja 1958. god.” i o tome ostavio uistinu dragocjeno svjedočanstvo: “Razgovor je time prekinut (na temu ‘savršene’, odnosno, ‘adekvatne forme’ – nap. D.R.), ali nije završen, kao što ni odgovori nisu definitivni. Ja sam ih najprije zabilježio prema sjećanju, no Vladan Desnica je želio da ih prije objavljivanja, još jedanput ‘vidi’. Zar je potrebno da napomenem, kako je to – zbog neuspavljiva nezadovoljnog demona kritičizma u piscu – izvedeno na čistac tek nakon višekratnih redigiranja, tako da su odgovori napokon (čak i pravopisno!) poprimili osobni autorov pečat. Utoliko bolje; tako im je zagarantirana autentičnost. (...) Nehajna pedanterija pravnika i pedantni nehaj umjetnika u istoj osobi ne začuđuju, naprotiv, sretno se nadopunjuju, usklađuju, potpomažu...” (J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 66.)

¹⁸ J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 42.

¹⁹ “O umjetničkom stvaranju vodili smo razgovor s Vladanom Desnicom 31. avgusta 1964. g. u mojem stanu u Zadru. To je trajalo od 6 sati uveče do 12 i po u noći. Kad je Desnica došao u našu kuću, nije ni slutio o čemu će biti riječ. Ipak je poslije velikog navaljivanja pristao da njegov razgovor snimimo na magnetofonsku traku. Prilikom prepisivanja s magnetofonske vrpce Desničino razgovora nastojali smo da sačuvamo svaki njegov izraz. Poneku izostavljenu njegovu riječ koja se nije mogla pročitati s trake popunili smo u uglastim zagradama. Isprekidani i nedorečeni njegov govor označili smo s tri tačke. U konačnom prepisu razgovora izostavili smo neka ponavljanja kako u pitanjima tako i u odgovorima (J. M.)” (J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 104.)

Time postaje jasnije kako bar u Desničinu slučaju uopće postaviti pitanje “cenzure”, odnosno, “autocenzure”. Neovisno o tome u kakvu političkom poretku živio, izvjesno je da nikada ne bi “piskarao”, u svakom slučaju ne bi pisao ono iza čega bilo kada ne bi mogao stati s održivim argumentima. U razgovoru s Grozdanom Olujić apodiktično se izražava s time u vezi: “...pisac uvijek ima upravo onoliku slobodu stvaranja koliku sam sebi dozvoli...”²⁰ Što to konkretno znači, možda se najbolje može provjeriti na više puta raspravljanim Desničnim polemikama s kritičarima *Zimskog ljetovanja*, od kojih očito nije ni pomislio odustati u doista “olovnim vremenima”. Pored pretežno književnoteorijskih i književnopovijesnih vidova polemike, ovom prilikom potrebno je raspraviti Desničine stavove s civilnokulturnim implikacijama.

Među tipovima političke kulture u novijim istraživanjima distingvira se i fatalistički (A. Wildavsky), onaj koji Desnica identificira među Zadranima izbjeglima u Smiljevce u *Zimskom ljetovanju*: “Ni za časak neće pomisliti da im to selo i sada, za tog “zimskog ljetovanja”, ustvari vraća zlo dobrim, i da bi im možda bila dužnost da u toj zemlji ostanu i da za njeno dobro nešto porade. Jedini im je poriv – bježati, iskopati se iz tog pakla, zatvoriti oči pred njegovim strahotama i izbrisati mučnu uspomenu iz svog pamćenja. Dok se najzad ta ista stvarnost ne sruči svom svojom strahotom na glavu najnevinijeg od njih – baš kao što se vjekovima srućavala na nevine glave čitavog tog naroda. Pa i tada će uzrok tim prilikama građani nalaziti u “živinstvu” tog čovjeka, a uzrok živinstvu tog čovjeka – u “volji Svevišnjega!”²¹ Jedva da ima eksplicitnije kritike “morlakizma” i to kritike koja je i tada, poslije iskustva drugoga svjetskog rata, ubitačna, a aktualna je i danas.

Neupitno je da su moguća različita čitanja ovih redaka, čemu doprinosi i sam Desnica: “Dualizam, ta suprotnost, taj par suprotnosti, osnovna je tema svakog umjetnikovanja”, reći će Vladan Desnica Feliksi Pašiću.²² “Dualizam” nije samo “sinkronijski” već je i “ciklički”: “Baš kao što se u djetinjstvu naziru akcenti te nekakve smrti, tako se i pred smrt osjećaju akcenti tog neprevrelog djetinjstva”.²³ Međutim, za Desnicu je u *Zimskom ljetovanju* bit u jednome drugom “dualizmu”, tj. u mogućnosti ljudskog izbora! Zadrani u Smiljevcima “ni za časak neće pomisliti ... da bi im možda bila dužnost da u toj zemlji ostanu i da za njeno dobro nešto porade”! U tom smislu Desnica s pravom može ponoviti Pašiću: “Za mene je riječ sudbina besmislena, čak i kad se upotrijebi u funkciji poetskog.”²⁴

Ovakva obrana *Zimskog ljetovanja* s Desničine strane diranje je u “otvorenu ranu” i to koliko oficijelne političke ideologije toliko i političke prakse, k tome, u oba slučaja s daleko-sežnim posljedicama. Desnica piše i brani svoj roman u vrijeme kada je proces talijanskog egzodusa s istočne obale Jadranskog mora još uvijek otvoren. (Otvorena su tada i pitanja jugoslavensko-talijanskog razgraničenja u Istri.) Dalje, Desnica postavlja pitanje koje nameće i protupitanje: Tko uopće želi da Zadrani ne napuste svoj srušeni grad? Tko uopće hoće da poslije pakla drugoga svjetskog rata započne društvena obnova na mnogo višoj ra-

Zasad nije poznato je li Desnica u posljednje dvije i pol godine svog života išta poduzeo da redigira ovaj intervju. Pitanje je višestruko legitimno jer je iz zapisa Aleksandra Tišme, iz 1972. godine, poznata rečenica kojom Desnica odgovora također nazočnom Bošku Novakoviću i Tišmi zašto ne piše: “Da bi čovjek prišao onom ondje stolu i uzeo da pije vodu iz onog vrča, potrebno je da bude žedan.” (V. DESNICA, *Progutane polemike*, (pr. Jovan Radulović), Beograd 2001., 166.)

²⁰ J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 74.

²¹ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 146.

²² J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 98.

²³ *Isto*, 99.

²⁴ *Isto*, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 100.

zini koncilijantnosti i tolerantnosti nego što je bila ona na kojoj je Zadar otuđen od svoje hrvatske matice i na kojima je jugoslavenska država opstojala od 1918. do 1941. godine?

Istovremeno, Desnica naglašava, radi se o tome kako konačno “Smiljevčane” i drugim “Morlake” – Desnica, inače, ne koristi ovaj pojam – podržati na putu u ljudski “zdravo društvo”, odnosno, prema civilnokulturnoj emancipaciji! Da se uistinu radi o “očovječenju (morlačkog) čovjeka” eksplicitno svjedoči i sljedeći zapis iz eseja “O jednom gradu”: “(...) Krstarili su tuda i drugi predstavnici kulture – od trijangulacionih i agronomskih ekipa i malaroloških komisija do geografa, arheologa, etnografa, filologa, popova i fratara manijaka historije ili manijaka jezika, te uopće sakupljači i popisivači narodnog blaga svake ruke. I oni su popisali svaki kamen, zabilježili svaku jezičnu apartnost – ali skoro nitko nije obratio ozbiljniju pažnju na živog čovjeka i na njegova životna pitanja. Možda i zato što se forme života tog kraja i njihova sirova stvarnost i ne otkrivaju oku letimičnog prolaznika ili površnog posmatrača, koji vidi ‘narod’ kroz sheme i apstrakcije, već jedino oku čovjeka koji se dulje saživljava i prisnije suosjeća s tim krajem, oku čovjeka, koji nije ‘izgubio konkretni dodir s narodnom zemljom i živim ljudima u njoj’.”²⁵

Bila je to sljedeća “neželjena” tema na oficijelnoj agendi, što zbog aktualno presloženih regionalnih tradicija, uključujući one recentne iz drugoga svjetskog rata, ali i onih iz razdoblja od 1945. do 1950. godine, dakako, neovisno je li riječ o Hrvatima ili Srbima. Najnoviji “predstavnici kulture”, “socijalističke kulture”, naime, tada je već očito, isto tako “vide” “narod” kroz sheme i apstrakcije” te se Desnici jedino može prigovoriti što se s tipično oficijelnim smislom za ekvidistancu zaustavlja na “popovima i fratrima”.

Dalje od ovakvih, polemički iznuđenih očitovanja Desnica, u civilnokulturnom smislu, neće ići. Usudio bih se ustvrditi, ne zbog civilnog konformizma! Tako Vlatku Pavletiću kaže, očito sumnjajući da ga sugovornik neće shvatiti: “A zamislite da sam započeo, nekad davno, sa sasvim apstraktnim stvarima u kojima je ljudima bila zbrisana svaka konkretna oznaka, čak i ime; smetala mi je i najdalja definiranost i najmanji podatak koji bi mogao da ih u čitaočevoj glavi veže za ma što historično.”²⁶

Ponovio je to i Jevti M. Miloviću, odgovarajući na pitanje: “U koju sredinu stavljate Vi likove iz svojih romana i pripovijedaka?": “(...) Ja tu ne postavljam granica, znate, ni nacionalnih, a pogotovo regionalnih... Ja tu ne postavljam granica. I mislim da bi mnogi moji junaci mogli živjeti u ma kojoj drugoj zemlji jednako kao i u nas.”²⁷

Nasuprot svemu tome je “umjetnikova personalnost”, u kojoj se umjetnik suočava sam sa sobom, sa svojom okolinom i svojim okolišom.²⁸ Ponajprije s posljednjim: “Dalmacija i Mediteran i mediteransko podneblje su jako uticali na mene. O tome nema govora. I čitav bih ja bio sasvim drukčiji da nisam na tom području odrastao i rođen tu.”²⁹ Zavičaj je i glavno izvorište njegova iskustva “dualizma”, o čemu je razgovarao i s Grozdanom Olujić: “Bio je Zadar. Nekadašnji Zadar, prije Prvog svjetskog rata – jedan od najtipičnijih

²⁵ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 135.-136.

²⁶ J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 61.

²⁷ *Isto*, 141.-142. Njegove spomenute filmske refleksije svjedoče da ni Desnica ne izmiče “tipičnim” ambivalencijama moderne inteligencije glede odnosa spram “konkretnog” i “astraktnog”. Ipak, neupitno je da ih je savršeno svjestan i da njima ponajbolje vlada u svojim djelima.

²⁸ Vladan Desnica Vlatku Pavletiću: “A što smatrate najbitnijim, najvrednijim kod nekog pisca? (...) Onu malenkost koja se zove naprosto: umjetnikova *personalnost*. (...) U personalnosti koja, jedina, van svih metoda i načina i procédé-a, predstavlja onu neponovljivu, nezamjenjivu, neusvojivu i nepatvorivu suštinu svakog umjetnika.” (J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 63.)

²⁹ *Isto*, 122.

gradskih i građanskih sredina, ravna najstarijim građanskim sredinama na Zapadu. A ujedno, veza sa zaleđem, sa selom. Odatle, podjednako su mi prisno poznata, od djetinjstva, ta dva ekstrema.”³⁰ Desničina obitelj, domicilna i u Zadru i u Islamu Grčkom, k tome, “mikrokozam” sama po sebi, ishodišno je, ali i najjače uporište njegove ljudske, socioprofesionalne i umjetničke samosvijesti: “Otac mi je bio čovjek velike kulture, ne samo opće nego i literarne specijalno, i vrlo istančanog ukusa, odličan stilista i tako. U familiji se uopće to gajilo i čak četiri ili pet generacija unatrag ima tragova da su imali toga crva, toga crva pisanja, da tako kažem. (...) Literatura, historija, povijest umjetnosti i filozofija, ali u prvom redu literatura, nekako je bilo *in patrimonio* kod mene u obitelji i od najranijih godina sam na to upućen. (...)”³¹ Desničinih 80% iz razgovora s G. Olujić stoga jedino i može biti “lirsko-psihološko-meditativna proza” u *Proljećima Ivana Galeba*: “... a *Proljeća Ivana Galeba* jedna je lirsko-psihološko-meditativna proza, skroz subjektivna i intimna, roman jednog krajnjeg individualiste, tipičnog predstavnika onog tipa intelektualca koji predstavlja poslednji kasni cvet građanske intelektualne klime. Kao što vidite opet jedna ‘Olupina’ ovoga puta bez i najmanje primesa naturalizma – naprotiv, sasvim poetski data.”³²

Rijetko se gdje u Desničinih spisima javlja pojam “klasa”. Jedan od rijetkih takvih slučajeva u vezi je s Vojnovićevom *Dubrovačkom trilogijom*, a izrečena misao djeluje – autobiografski: “(...) Ti iznimni pripadnici stare klase koji se, razapeti između jasnog spoznavanja novog vremena, sa njegovim nužnim zahtjevima i sentimentalne privrženosti svojoj klasi, puni udivljenja i poštovanja za njezina postignuća i ostvarene vrijednosti u prošlosti, upinju iz svih snaga da iznađu neko nemoguće pomirenje, neko usklađenje tih dviju opreka, te u tom traženju nemogućeg doživljuju svoju tragiku, – ti iznimni pojedinci stoje u središtu triju dijelova Trilogije (Orsat, Pavle, Lukša).”³³

Taj i takav Vladan Desnica, koji se ne ustručava praviti aluzije na “olupinu”, u civilnom i, napose, intelektualnom promišljanju društvene i kulturne zbilje ne susteže se vlastitu “umjetničku personalnost” samoodrediti kao biće zajednice i to, očito, u njezinu aktualnom političkom poretku. Paradoksalno, riječ je o obrani poretka od njega samog. Riječ je, rekli bismo hipotetički, o nikad propitanom Desničinu partizanstvu. “Puzenje na trbuhu” je sarkastična, ali, paradoksalno i patetična varijacija na temu transepohalnog servilnog mentaliteta “u nas”, svojevrсни kritički doprinos ideologiji jugoslavenskoga sociokulturnog optimizma, duboko ukorijenjen u heroici epske tradicije, ali i izraz njegova alternativnog shvaćanja poželjnih odnosa među ljudima: “(...) I mi smo robovali. Mnogo. I dugo. I svakome. (...) I zato je shvatljivo što ostaci i repići tog servilnog duha ponekad izbijaju na površinu, što se još tu i tamo mogu da zapaze posljedice te deformirane hrptenjače, ostaci tog

³⁰ *Isto*, 71.-72. Vladan Desnica ima devet godina kada započinje Prvi svjetski rat, a trinaest kada završava. Njegovo adolescentsko sazrijevanje, dakle, kronološki se podudara s još jednim “dualističkim” rascijepom, ovaj put njegova zavičaja pa i posjeda. Obitelj Desnica, naime, odbijajući na bilo koji način biti u talijanskom podaništvu, pored ostalog, prodaje kuću na središnjem zadarskom trgu, onu u kojoj je Vladan Desnica rođen te kojoj se gubi svaki trag u savezničkom razaranju Zadra 1943. i 1944. godine.

³¹ J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 120. Grozdani Olujić je rekao, s time u vezi, da mu se čini “da u svakom književnom (poetskom) djelu bar 80 posto njegove *poetske suštine* potiče ili nekako vuče svoj korijen iz djetinjstva” (J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 71.)

³² Vladan Desnica Miodragu Bulatoviću, u: J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 33. S druge strane, *Proljeća Ivana Galeba*, očito, nisu autobiografija “proprie dictu”: “...autobiografsko je u onoj mjeri u kojoj je svako naše djelo, makar o marsijancima pisali, autobiografsko. (...) Uvijek uzimamo sebe za model, znate, i uvijek pišemo autobiografski” (Vladan Desnica Jevti M. Miloviću, u: J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 117.)

³³ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 28.

udvaranja i dodvoravanja, taveliškog smješkanja i izmećarskog ampresmana, gamizanja i puzavaštva i metanisanja, “ležanja na trbuhu” pred nekim, na svim sektorima i na polju svih djelatnosti, ..., ukratko pred čovjekom od bilo kakve moći i upliva. (...) Takvom stavu adoratora obično odgovara i stav adoriranog. Valjda zato što se slučajno trefi da je i on od istog tijesta kao i oni, sazdan od iste duhovne materije. (...) Ostali su, historijom nužno uslovljeni, rekoh, i kod nas tragovi toga. Ali samo tragovi. Jer – ma koliko ta riječ bila mnogo upotrebljavana, ona time ne postaje manje istinita – slobodarski duh i slobodarska težnja kod nas su duboko usađeni, rekao bih prirođeni, i oni su jedna od glavnih i osnovnih značajki naše psihe. Da se čitav svijet, pa i oni koji su nam najmanje skloni, uvjere do kraja, dovoljan je bio jedan historijski primjer: onaj najnoviji, koji je naš narod dao od 1941–1945, pa i kasnije. A zar, i bez potvrde pojedinih historijskih događaja iz govora, nije dovoljan dokaz o tome već i sam osnovni fakat što smo se održali, što smo još tu. I što nismo baš niko i ništa?”³⁴ Ovaj argument za libertinsku kolektivnu akciju još je uvijek vrlo daleko od eksplicitnog formuliranja liberalne ideologije, što bi, dakako, bilo imanentno Desničinu intelektualnom individualizmu, ali i nespojivo s recepcijskim potencijalima dominantne političke ideologije.

Druga su libertinska varijacija na temu puzavaštva članak “Lađe i galebovi”. To je *plaidoyer* protiv kulturträgerske suženosti intelektualnih vidika, koji je moguće čitati i na drugačije načine, ali i svakom slučaju u svakom slučaju kao varijaciju na univerzalnu temu “Mensch ohne Eigenschaften”: “(...) Ima ljudi koji se osjećaju potpuno ‘par terre’ kad ostanu nekoliko nedjelja bez dodira sa kulturno-umjetničkim zbivanjem u svijetu: nisu li ‘obaviješteni’, nisu li potpuno ‘à jour’, oni gube tlo pod nogama. Ako nešto uopće rade, oni ne mogu to nešto raditi dok ne znadu što i kako drugi rade. (...) često ih možete čuti gdje se vajakaju s uzdahom: ‘nemam pojma što se sad *vani* radi!’ To ‘vani’ znači u velikom svijetu, gdje je kulturno-umjetnička promaja snažna i neprekidna i gdje kulturni ‘servis’, s dostavom u kuću, može da zataji ili zakasni najviše dva do tri dana, i to samo u slučaju štrajka željezničara ili listonoša. (...) Oni su nešto kao enzimi koji potpomažu i promiču probavu u kulturnom organizmu. Njihova je funkcija nezahvalna i nevesela. To su ljudi koji vječito nekog ispraćaju na voz, a nikad da sami sjednu u nj pa nekuda otputuju! To su galebovi koji prate lađe”.³⁵

Međutim, takva njegova libertinstva u individualnim i kolektivnim psihosociološkim artikulacijama nemaju nikakve veze s oficijelnim kulturnim kanonima. Njega svjetlosne godine dijele od “istina” socijalističkog realizma i tada još uvijek neupitnog znanstvenog socijalizma. U susretu s Grozdanom Olujić, Vladan Desnica upušta se u dijalog sa samim sobom o istini i umjetnosti: “Jedno moje lice, opet, govori da je svrha književnosti ‘istina, gola ljudska istina, slobodna od bilo kakve ljudske usmjerenosti, slijepa za bilo kakvu svrhovitost, suvereno nebrizna za posljete koje iz nje slijede. Jer, čim nije takva, ona samo falsificira i laže. Usmjerene i osmišljene istine nisu drugo nego narihtavanje lažnih bilansa u smršenom računovodstvu čovječanstva... Ali, ne znam da li bih se, ovaj put, mogao da u potpunosti složim s tim mojim licem. A moglo bi se reći i drukčije: svrha umjetnika je nešto, bar naoko, sasvim malo i jednostavno: objektivizacija raznih (poraznih i kontrarnih, kontradiktornih, i apsurdnih) ljudskih realiteta (kako tuđih, tako i vlastitih, piščevih),

³⁴ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 150.-151.

³⁵ Vladan DESNICA, “Lađe i galebovi”, *Vjesnik u srijedu*, Zagreb, god. II, br. 68, 19. VIII 1953., 7.

podrazumijevajući pod realnošću i realnost ljudskih snova i ognjica; i halucinacija itd.”³⁶ Riječi su to Vladana Desnice-pisca koje se, ponovimo s njime, odnose i na njega samog kao čovjeka. Umjetnički, podjedno i ljudski, personaliziran je bio i jezik kojim je govorio: “(...) A jezik kojim je govorio bio je samo njegov. Rečnik, akcenat, melodija, boja. To je kultivisani, odabrani jezik, s narodnim prizvukom, jezik koji je sinteza klasike i savremenosti, ali ne odgovara nikakvom tipu ni varijanti našeg jezika, ni jeziku neke posebne kulturne sredine. Zaista, samo njegov.”³⁷

Polazeći od politološkog koncepta “političke kulture”, napose od koncepta “civilne kulture”, izvorno formuliranog u radovima G. A. Almonda i S. Verbe te modificirajući njegovu istraživačku agendu s intelektualnohistorijskog stajališta, ovaj je rad doprinos istraživanju civilne kulture Vladana Desnice poslije 1945. Riječ je o književno daleko najuspješnijem razdoblju njegova života, koje koincidira s više susljednih, konvulzivnih faza u razvoju jugoslavenskog socijalizma. Temeljna Desničina shvaćanja umjetnosti i kulture, umjetnika u društvu, društvenih implikacija umjetničkog stvaralaštva itd. u osnovi se tada ne mijenjaju. To ne znači da ih on sam ne propituje u vlastitome umjetničkom stvaralaštvu, kao i u percipiranju pa i odlučnim reagiranjima na sporne kritičke recepcije. Tradicionalni modernist Vladan Desnica, koliko god postojano bio “par distance” prema jugoslavenskome revolucionarnom iluzionizmu svoga doba, intelektualno kritički recipira njegove realnosti do granica koje ne dovode u pitanje njegovu umjetničku slobodu.

‘A WRITER IS ALWAYS FREE, BUT NOT MORE THAT HE ADMITS HIMSELF TO BE FREE’: CIVIL CULTURE OF VLADAN DESNICA AFTER 1945

Summary: It has been presumed that Vladan Desnica’s world-view all over the investigated period – rooted in the family tradition, as well as differentiating from it already in the pre-war years – was sceptical in enlightened terms, in political – liberterian. Facing a variety of challenges before the Second World War (1941 – 1945), during and after the War, his world-view and civic culture took an ambiguous attitudes towards Yugoslav Communists after they legalized their power within the country and internationally in 1945. Taking part in the Communist-lead National Liberation Movement since 1943, he never changed any of his personal convictions. Quite the opposite, after having served as a lawyer in public service for five years after the War, he resigned from all his functions in 1950 and began his career of a professional writer under very unfavorable personal and family circumstances. His writings (novels, poems, etc.), aesthetically and ethically quite the opposite ones to canons of the official cultural policy, provoked fierce criticism on the official side, as well as got large literary audience and became one of the best modernist writers in the Croatian and Serbian literature. Vladan Desnica, persistently trying both, not to betray himself as a writer

³⁶ J. RADULOVIĆ, *Razgovori sa Vladanom Desnicom*, 73. U “Jednome zakašnjelom prilogu diskusiji o ‘tipičnome’” formulira u osnovi istu misao: “(...) Život je taj koji rađa odstupanje jednako kao i pravila, anomalije, jednako kao i normalne slučajeve, kontingentno jednako kao i zakonomjerno. Pa i apartno, i čudno, bizarno, neobjašnjivo, nevjerojatno – sve to obuhvata stvarnost u svome širokom krilu. Realno je i ono što je izuzetno, prirodno je i ono što odstupa od normalnoga.” (V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 152.)

³⁷ Dimitrije MEŠANOVIĆ, “Dva susreta sa Vladanom Desnicom”, *Književne novine*, Nova serija, Beograd, god. XIX, br. 297, 18.03.1967., 1 i 12.

and independant-minded citizen, as well as not to get in an open conflict with authorities he also helped to get in power 1943 – 1945, he invested an enormous intellectual effort in order to justify his convictions. His life experience makes it possible to investigate it by using concepts of both civic culture (Almond, Verba) and intellectual field (Bourdieu).

Keywords: Vladan Desnica, civic culture, intellectual field, intellectual history, traditional intellectual, modernism, l'intellectuel engagé

Literatura

Djela Vladana Desnice

Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje*, Zagreb 1968.

Vladan DESNICA, *Progutane polemike*, (pr. Jovan Radulović), Beograd 2001.

Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva i knjiga druga*, Zagreb 2005. i 2006.

Jovan RADULOVIĆ, *Djelo nastaje dalje od pisaćeg stola. Razgovori sa Vladanom Desnicom*, Beograd 2005.

Druga djela

Gabriel A. ALMOND i Sidney VERBA, *Civilna kultura*, Zagreb 2000.

Antun BARAC, *Bijeg od knjige*, Zagreb 1965.

Zygmunt BAUMAN, *Legislators and Interpreters*, Cambridge 1987.

Julien BENDA, *La trahison des clerics*, Paris 1927. (hrvatski prijevod: Julien BENDA, *Izdaja intelektualaca*, Zagreb 1997.)

Dietz BERING, *Die Epoche der Intellektuellen 1898 – 2001. Geburt – Begriff – Grabmal*, Berlin 2010, 2011². (“Literaturverzeichnis”, 696.-728.)

Pierre BOURDIEU, *Die Intellektuellen und die Macht*, Hamburg 1991.

Pierre BOURDIEU, “Der totale Intellektuelle und die Illusion der Allmacht des Denkens”, *ISTI, Die Regeln des Kunst. Genese und Struktur des literarischen Feldes*, Frankfurt a. Main 1999., 333.-339.

Jacques COENEN-HUTHER (Žak Koenen-Iter), *Sociologija elita*, Beograd 2005.

C. DELACROIX, F. DOSSE, P. GARCIA, & N. OFFENSTADT (ur.), *Historiographie, I – II: Concepts et débats*, Pariz 2010.

Michel FOUCAULT, “Die Intellektuellen und die Macht. Ein Gespräch zwischen Michel Foucault und Gilles Deleuze”, Michel FOUCAULT i Gilles DELEUZE, *Der Faden ist zerissen*, Berlin 1977., 86.-100.

Antonio GRAMSCI, *Selections from the Prison Notebooks*, London 1971.

J. JENNINGS i A. KEMP-WELCH (ur.), *Intellectuals in Politics*, London – New York 1997.

Tony JUDT, *Past imperfect: French intellectuals, 1944-1956*, New York – London 1992.

Niilo KAUPPI, *French Intellectual Nobility: Institutional and Symbolic Transformation in the Post-Sartrean Era*, New York 1996.

Siniša MALEŠEVIĆ, “From ‘Organic’ Legislators to ‘Organicistic’ Interpreters: Intellectuals in Yugoslavia and Post-Yugoslav States”, *Government and Opposition*, 37/2002, br. 1, 3.-146.

Karl MANNHEIM, *Sociology as Political Education*, (ur. Colin Loader i David Kettler), New Brunswick 2003.

- Robert MICHELS, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens*, Leipzig 1911.
- Charles Wright MILLS, *Sociološka imaginacija*, Zagreb 2007.
- L. W. PYE, "Political Culture", *The Encyclopedia of Democracy*, vol. III, London – New York 1995.
- Drago ROKSANDIĆ, "O Vladanu Desnici i 'Desničinim susretima'", Drago ROKSANIDIĆ i Ivana CVIJOVIĆ JAVORINA (ur.), *Desničini susreti 2005. – 2008. Zbornik radova*, Zagreb 2010., 255.-306. (s priložima).
- Edward SAID, *Representations of the Intellectual: The 1993 Reith Lectures*, New York 1996.
- Gisèle SAPIRO (ur.), *L'espace intellectuel en Europe. De la formation des États-nations à la mondialisation, XIXe-XXIe siècle*, Pariz 2009.
- Michel VOVELLE (ur.), *L'uomo del Illuminismo*, Rim i Bari 1992. (srpski prijevod: Mišel VOVEL (ur.), *Čovek doba prosvjećenosti*, Beograd 2006. (ćir.))
- Patrick WAGNER, "La notion d'intellectuel engagé chez Sartre", *La Portique. Revue de philosophie et de sciences humaines* (<http://leportique.revues.org/index381.html>) od 17. 8. 2011.)

DESNIČINI SUSRETI
2010.
Zbornik radova

Uredili
Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina

Filozofski fakultet u Zagrebu
Plejada
Zagreb, 2011.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 5

Nakladnici

Filozofski fakultet u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
Plejada d.o.o., Zagreb

Za nakladnike

Damir Boras

Igor Ranić

Uredili

Drago Roksandić

Ivana Cvijović Javorina

Recenzent

Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomogli su Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i
Ured za nacionalne manjine Vlade Republike Hrvatske*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2011., Plejada, Zagreb

ISBN 978-953-7782-08-5

DESNIČINI SUSRETI 2010.
Zbornik radova
Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Izvršni nakladnik
Plejada d.o.o.
Zagreb, VIII. južna obala 17
tel./faks 01/3906-533
e-mail: plejada@plejada-zg.hr
www.plejada-zg.hr

Izvršni urednik
Ilija Ranić

Grafička oprema
Studio *Canis*

Lektura i korektura
Jagoda Kljaić

Idejno rješenje naslovnice
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje naslovnice
Ana Pojatina

Tisak i uvez
Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina
rujan 2011.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 777435.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

DESNIČINI SUSRETI 2010.

Zbornik radova

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA